

reacties

De vogels van de provincie Groningen; een toelichting

Egbert Boekema.

Inleiding

In de vorige aflevering van de "Grauwe Gors" is in een lang artikel kritiek geleverd op het boek. Afgezien van de vorm waarin Klaas van Dijk zijn artikel meende te moeten gieten, bevat het voldoende aanknopingspunten om nog eens op het boek terug te zien. Uiteraard bevat een omvangrijk boek als dit, dat bol staat van de feiten, een boel zwakke plekken. Het meeste is terug te voeren op het feit dat er niet voldoende basismateriaal voorhanden was. Het doel van deze reactie is om aan te geven hoe een en ander gekomen is. Er worden door Klaas zoveel dingen overhoop gehaald dat deze repliek zich tot een deel van de punten moet beperken. Dit stuk is sterk vanuit mijzelf geschreven en daarom wil ik vooraf duidelijk stellen dat ondergetekende maar een deel van een veel groter geheel was.

Hoe sluipen er inkonsekwenties in het boek?

Een boek als dit valt niet los te zien van de achtergrond waartegen het is geschreven. Toen ik in 1971 lid werd van "Avifauna" waren er 50 leden. Het stenen tijdperk zonder gerichte vogeltellingen was in Groningen nog maar enkele jaren achter de rug: de eerste wadvogeltellingen stammen bijvoorbeeld uit 1965. Kwantitatieve kennis was er nog nauwelijks. Sinds 1970 is de vereniging sterk gegroeid, in ledental en in ervaring van de leden. De hoeveelheid nieuwe waarnemingen verdubbelde zich pakweg iedere zeven jaren.

In 1981 was het manuscript van het boek zo ongeveer afgerond, maar het waarnemen ging uiteraard door. Om enigszins tegemoet te komen aan de stroom van nieuwe gegevens zijn tot op het laatste moment aanvullingen en veranderingen in de tekst aange-

bracht. Belangrijke en minder belangrijke zoals een zeearend hier en een paar zwarte wouwen daar. Daar ging een hoop tijd in zitten en bovendien bleef je aan de gang. Het laatste wat we hebben aangevuld is een eerste winterwaarneming van zwarte roodstaarten, op het Eemshaventerrein op 1 januari 1983. Daarna konden beslist geen veranderingen meer worden aangebracht. Acht maanden later lag het boek in de boekhandel.

Een aantal door Klaas opgemerkte inkonsekwenties laat zich gemakkelijk verklaren. In oktober 1982 was er een ongekend aantal kleine zwanen in de Lauwersmeer, namelijk 4000. Zoiets moest eigenlijk in het boek, maar dan zou ook de figuur 24 bij de kleine zwaan veranderd moeten worden en dat ging even niet. Op blz.22 van het boek staat echter tabel I met maximale aantallen in de Lauwersmeer. En daar konden we eenvoudig het cijfertje 875 in 4000 veranderen. De nauwgezette lezer zal opmerken dat bij tabel I 1973-1982 vermeld staat en bij figuur 24 1974-1980. Vandaar dat er bij de kleine zwaan niets verkeerd staat, maar alleen iets inkonsekvents. Dit is de prijs geweest die we moesten betalen om het boek er niet verouderd te laten uitzien.

In de laatste maanden kon niet alles meer worden omgewerkt. Klaas kon met zijn artikel voor de Grauwe Gors met een handgeschreven kopie volstaan. Bij potentiële uitgevers moesten we met een heel uniform getypt manuscript aankomen zetten, want ze wilden berekenen wat het boek zou gaan kosten aan zetwerk enzovoorts. Dat berekenen komt er nogal precies op aan. Een uitgever wil, als het even kan, een goedkopere offerte maken dan de konkurrent, zonder zijn winstmarge te verspelen.

Klaas memoreert dat in een artikel van Altenburg e.a. over de periode 1978-1983 heel andere aantallen voor de Lauwersmeer staan dan in ons boek en noemt dat verbijsterend en jammer. Helaas was het broedseizoen van 1981 op 1 januari van dat jaar

nog niet voorbij en uitgewerkt waren de gegevens nog later. Het ontbrak ons zoals gezegd aan tijd om de broedseizoenen 1981 en 1982 volledig bij te werken en in 1983 lag het boek al bij de drukker. De Lauwersmeer veranderde in de jaren 1975-1983 voortdurend van karakter met als gevolg steeds wisselende aantallen broedvogels. Verbijsterend misschien, maar de redactie van het boek staat erbuiten.

Overigens: in de jaren 1976-1978 broedden er wel degelijk wulpen in de Lauwersmeer, aan de noordzijde van het Oude Robbengat en in de Marnewaard. Zelf waargenomen (gelukkig staat in het boek mijn naam er niet bij, die staat er toch al veel te vaak in wat ik achteraf storend vind). Deze periode viel ten dele niet in de tijd dat RUG-studenten of anderen de Lauwersmeer inventariseerden. Dat Klaas het broeden in twijfel trekt herinnert mij aan een grap; een rechter zegt tegen een verdachte: "ik weet dat u een ongeluk heeft veroorzaakt want ik heb een getuige". De verdachte: "één getuige zegt mij niets, ik kan wel 50 getuigen optrommelen die het ongeluk niet hebben gezien". Wat de provinciale roofvogeltellingen betreft nog het volgende. Met dergelijke tellingen is het altijd zo dat de meeste waarnemers vrij snel gegevens doorspelen. Maar op sommige lieden kun je maanden of nog langer wachten. Indertijd hebben we voorlopige gegevens ingepast. Dat verklaart waarom er 149 i.p.v. 150 en 139 i.p.v. 142 torenvalken in het boek staan.

Er staan uiteraard inkonsekwenties in het boek, maar als de lezer zijn hersens wil gebruiken en zich kan verplaatsen in de situatie waarin zo'n boek tot stand komt hoeft dat geen onoverkomelijke hindernis te zijn.

Als laatste punt bij de inkonsekwenties: de man die de lay-out van het boek bij Wolters-Noordhoff heeft verzorgd vond het beter dat op het omslag de naam van het boek werd ingekort.

Alles is terug te voeren op de faktor tijd. Arend van Dijk vertelde me eens dat voor het drentse boek een PPD-tekenaar een jaar had besteed aan het

tekenen van de figuren. Dat tijdrovende werk moest in Groningen in de vrije tijd gebeuren.

Klopt het boek in al zijn aspecten?

We hebben in het boek getracht alle aspecten aan bod te laten komen. Dat is aardig gelukt, behalve wat betreft doortrekkende (=overtrekkende) vogels en dan met name in het kustgebied. Als je als vogelaar aan de kust iets zinnigs wilt gaan doen heb je min of meer de keuze uit twee mogelijkheden: wadvogels tellen of trekvogels tellen. Er is destijds gekozen om de aandacht te richten op de wadvogels, terecht want wat het belangrijkste is moet het eerst gebeuren. Dat er van alles aan trek was en is te beleven, was vanaf het begin duidelijk, vandaar ook de indeling kustgebied versus binnenland. Enkele gegevens illustreren sterke trek, zoals af en toe langs de kust kan worden gezien: op 19 mei 1973 zag Guido Meeuwissen 4500 boerenzwaluwen in 2,5 uur langs de Linthorst-Homanpolder trekken. Op 29 april 1978 waren er 2000 graspiepers, meest trekkend, bij de Noordpolder. Bij het doorbladeren van mijn dagboek zag ik dat het toen in de Noordpolder om een hoogwatertelling ging. Ondanks de ongunstige tijd (14.00 tot 18.00 uur) en het feit dat er steltlopers geteld moesten worden, zagen we massa's graspiepers en verder veel trekkende boompiepers, torenvalken en kemphanen; bovendien morinelplevier, visarend, smelleken en een bosgors. Ongetwijfeld hadden we meer trekvogels kunnen zien als we daarvoor gekomen waren. Wellicht was het mogelijk geweest 5000-10.000 graspiepers te tellen, vanaf zonsopgang. Maar je moet wel de mogelijkheden hebben en die hebben eigenlijk alleen de vogelaars die in de buurt wonen optimaal.

Tot op het laatste moment is getracht materiaal van overtrekkende vogels bij elkaar te schrapen, bijvoorbeeld 11 trekkende bruine kiekendieven op 5 september 1982, Eemshaventerrein. Nu zijn we vier jaar verder en is er door Henk en Kees Koffijberg en door anderen een schat aan gegevens verzameld, veel meer dan in al die jaren

die het boek bestrijkt. Maar op het moment dat we met het boek naar de uitgever gingen waren die gegevens er nog niet!

Hoe zat het met de PPD-broedvogelgegevens?

Zoals door Klaas opgemerkt vormen de PPD-gegevens de beste verzameling broedgegevens van de provincie. Inderdaad is maar een deel hiervan verwerkt, maar dat had zijn oorzaken. In de jaren zo rond 1977 was het door ambtelijke tegenwerking niet mogelijk om alle gegevens die de PPD verzamelde in een boek geschreven door buitenstaanders te gebruiken. Zeer spijtig, maar er was weinig aan te doen. Ik heb in die periode zelf een jaartje bij de PPD gewerkt en kan uit eigen ervaring spreken!

Toen het boek zo omstreeks 1981 flinke vorderingen had gemaakt bleek dat er nauwelijks meer bezwaren waren tegen het afstaan van gegevens. Een jaar later kwam de provincie alsnog met een ruime subsidie over de brug die de uitgave mogelijk maakte.

Een deel van de PPD-gegevens is overigens rond 1981 alsnog in het boek ingepast, met name bij soorten waar in het boek een verspreidingskaart is afgebeeld zoals paapje, grote bonte specht en geelgors. Alles inpassen, daar ontbrak ons de tijd voor. Omdat ik het manuscript van het artikel van Klaas had gelezen vóórdat het werd gepubliceerd heb ik hem mondeling en schriftelijk verzocht om de passages over de PPD te schrappen. Kritiek, ook persoonlijke kritiek, dat is zijn zaak. Maar om ongehinderd door voorkennis onwaarheden te schrijven over zaken die zich hebben afgespeeld, dat gaat toch te ver. Veranderingen wilde Klaas kennelijk niet aanbrengen. het is dan ook jammer te moeten konstateren dat het Klaas er meer aan is gelegen de redactie van het boek de schuld voor het ten dele ontbreken van basisgegevens in de schoenen te schuiven dan de feiten onder ogen te willen zien!

Waarom staat er geen foutendiscussie in het boek?

Inderdaad had dit punt nader uitgewerkt kunnen worden. Echter: hoeveel zin heeft het om een foutendiscussie te geven als je van de meeste telgebieden slechts uit één jaar telgegevens hebt?

In het algemeen kan worden gezegd dat papier gewillig is en dat cijfers een eigen leven kunnen gaan leiden. Gesteld dat de PPD-gegevens compleet waren en de onze niet, wat zien we dan? Verschillen van 25-100% bij veel soorten. Daar kan ik mee leven. Ik heb niet de illusie dat met de huidige mankracht aan vogelaars het mogelijk zou zijn om gewone soorten als groenling, boerenzwaluw en fitis voor de gehele provincie met een telfout van minder dan pakweg 50% te bepalen. In de periode tot één mei valt er in Groningen weinig aan broedvogels te inventariseren, uitgezonderd soorten als wilde eend, merel, koolmees en spreeuw. Meestal is het weer te slecht en te guur.

Na 10 mei komt dan het voorjaar toch nog los en kom je oren en ogen te kort. Zou je een telgebied integraal (vogel voor vogel) willen tellen, dan kom je in besloten gebieden met veel bos niet verder dan ca. 2000 hektare per broedseizoen. Bij de PPD-inventarisaties moest vaak een veelvoud aan hektares per persoon per jaar worden gedaan. Het resultaat was ondertelling en/of onnauwkeurige schattingen (zie ook het artikel van Kees van Scharenburg in de voorgaande Grauwe Gors waar twee inventarisatiesseizoenen Noordkustkwelder worden vergeleken: 1976 één persoon, 1983 drie tellers). Vogelpopulaties schommelen van jaar tot jaar: in 1975 werden in een bepaald bos 18 territoria van het goudhaantje geteld, in het jaar daarop slechts 4, hoewel er specifiek naar werd gezocht. In Vogels van Drenthe staan voor het landgoed Mensinge grote schommelingen aangegeven bij sommige soorten.

Samenvattend zou ik willen zeggen: de aantalsopgaves in het boek zijn aan de lage en voorzichtige kant, de meeste PPD-opgaves lijken me juist, met name die opgaves waar het soor-

ten betreft die in Oost-Groningen hun zwaartepunt hebben zoals tortelduif, boompieper en wintertaling. Juist voor Oost-Groningen waren er in onze basisgegevens de nodige hiaten.

Voor de grutto gaat in ieder geval niet op dat de PPD-aantallen hoger zijn dan die in het boek door betere telgegevens. De verschillen zijn wellicht meer te verklaren door telfouten naar beneden of boven. Overigens: 1976, het jaar waarin de PPD het Gorecht inventariseerde, leverde een gunstig jaar op voor de grutto. In de daaropvolgende jaren is het aantal grutto's op sommige plaatsen met meer dan 50% gedaald, zoals in de Oosterpolder, in de Onnerpolder rond de Zuiderhooijdijk en ten noordwesten van Haren. Mogelijk ligt de huidige grutto-stand een paar honderd paren onder die van 1976 (eigen waarnemingen). De PPD-schattingen voor de grote karekiet en fuut zijn mogelijk iets aan de hoge kant: in het Gorecht is sinds 1976 de fuut nergens vooruit gegaan, in de Wolddeelen is hij achteruit en op het Foxholstermeer duidelijk achteruitgegaan.

Dat de PPD voor de watersnip lager uitkomt is geheel te wijten aan het inzakken van de stand in het Zuidelijk-Westerkwartier tussen 1975 (Staatsbosbeheer) en 1980, toen de PPD aldaar inventariseerde. Een en ander neemt niet weg dat de PPD-gegevens in het algemeen meer zeggen dan de onze.

Wat de wadvogeltellingen betreft: telfouten van zo ongeveer 50-200% zijn en waren normaal. Ik heb alle trajecten aan de Noordkust en in de Dollard wel eens gelopen; alleen de Emmapolder kan binnen de 50% geteld worden, als het water niet al te hoog komt. Bij meer dan normaal hoogwater loopt het hele wad onder, tot aan de dijkvoet. De steltlopers gaan dan sterk heen en weer vliegen op zoek naar de laatste droge plekjes. Als die dan ook ondergelopen zijn verhuizen ze naar de geploegde percelen in de Emmapolder. Tussen de kleikluiten vallen ze dan doorgaans nauwelijks op. Andere problemen die bij de wadvogeltellingen optreden: 1. in de Dollard valt het hoogwater ongeveer twee uur later dan aan de Noordkust.

's Winters levert dat soms problemen op, want na 14.00 uur wordt het op 9 van de 10 dagen snel somber. 2. op de meeste trajecten zijn insteken noodzakelijk, het gevolg is dat alles binnen een straal van 300 meter de lucht ingaat en dat veel wulpen en tureluurs in een nog wijdere omgeving zich over vele honderden meters gaan verplaatsen. 3. zonder teleskoop kan aan de Noordkust geen(!) goede indruk worden verkregen van de kleinere steltlopers. 4. regen, mist, storm en verstoringen van mensen op de kwelder maken veel tellingen onnauwkeuriger. 5. onervaren tellers. Je kan natuurlijk enkele onbekwame tellers hun traject afpakken, wat in 1976 ook is gedaan, maar al te hoge eisen kunnen niet worden gesteld. Het resultaat van al deze factoren is dat de talrijkste soorten wellicht gemiddeld zijn onderteld. Minder algemene soorten als bontbekplevier en steenloper zijn zeker onderteld. Voor het boek hebben we ons wegens het beperkte telmateriaal niet kunnen permitteren een al te rigoreuze schifting aan te brengen, omdat een jaar nu eenmaal 12 maanden heeft, ieder met zijn eigen aspekt. De 'Boere & Zegers' tellingen van vóór 1975 zijn echter zo onvolledig dat we ze niet hebben verwerkt.

Wie waren de medewerkers aan het boek?

In de definitie van Klaas van Dijk schijnt iedereen die ooit een vogel in Groningen gezien heeft en dat schriftelijk of mondeling direkt of indirect heeft doorgegeven aan "Avifauna", gelijk ook medewerker aan het boek te moeten zijn.

We hebben alleen mensen genoemd die gericht iets voor het boek wilden doen, hoe klein hun bijdrage ook was.

Wie waren dat? Ten eerste de mensen die hun dagboeken hebben nageplozen en hun waarnemingen op de uniforme archiefkaarten hebben gezet. Ten tweede de groep mensen die hun dagboeken ter beschikking stelden, maar geen tijd konden vinden om zelf de kaarten in te vullen. Verder allen die ons niet-gepubliceerde inventarisaties

hebben toegestuurd. Er zijn inderdaad mensen weggelaten. Toen SOVON met zijn trekvogelproject begon waren er ook mogelijkheden om apart losse waarnemingen op voorgedrukte kaartjes te zetten. Wie daartoe de moeite nam, staat in het boek vermeld. Wie daar geen moeite voor wilde doen staat er niet in. Terecht lijkt me. Voor het boek konden we met ritsen aangekruiste merels, kraaien en scholeksters weinig aanvangen, SOVON hopelijk iets meer.

De mensen hebben zich zelf geselecteerd. Wie niet de moeite heeft genomen iets door te geven staat er niet bij. Er zaten in de provincie Groningen nog tenminste enkele tientallen goede vogelaars die potentieel iets hadden kunnen doen. Maar om uiteenlopende redenen krijg je nooit iedereen warm. De een heeft het te druk met steltlopers in Friesland of Mauretanië en een ander moet roofvogels in de Achterhoek ringen. Een heleboel mensen zijn nooit lid geworden van Avifauna, omdat onze vereniging ze niet interesseerde. Ieders goed recht natuurlijk en bovendien is het ook niet nodig en niet goed dat iedereen precies dezelfde aspecten van de ornithologie bedrijft.

Maar medewerkers aan een boek?

Waarom zijn er torenvalken in tabellen weggelaten?

Bij heel veel soorten staat in het boek een maandtabel. Waarom? Omdat het de enige manier is om iets te kunnen zeggen over de relatieve talrijkheid van soorten. Van bijvoorbeeld draaihalzen, kuifduikers of kraanvogels zijn er zo weinig dat het niet loont om een kraanvogeltelling te organiseren! Veeg je echter alles op een hoop, dan lukt het met een maandtabel om een indruk te krijgen over de talrijkheid en het jaarpatroon. Voorwaarde is dan wel dat je waarnemingen verwerkt van vogelaars die regelmatig en het hele jaar door in de provincie Groningen tellen. De torenvalk behoort tot die soorten die niet konsekwent door iedereen worden genoteerd, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de slechtvalk. Vandaar dat in tabel 61 slechts 224 valken voor december zijn opgevoerd. Zouden we nu

echter aan de maandtabel de gegevens van de drie roofvogeltellingen hebben toegevoegd, dan ontstaat een volkomen scheef beeld omtrent het voorkomen, want in tien andere maanden zijn geen tellingen gehouden. Vandaar dat hier en ook elders in de tekst bewust gegevens uit de maandtabellen zijn weggelaten als de indruk bestond dat ze niet homogeen waren. Hadden we alle bruine kiekendieven vermeld, dan waren er veel te veel mei-waarnemingen (broedgevallen) in tabel 54 gekomen. Iedereen die in de nazomer wel eens in de Lauwersmeer is geweest kan gemakkelijk zelf vaststellen dat er dan meer kiekendieven zijn dan in mei.

Met andere woorden: men moet altijd in het oog houden of gegevens wel op uniforme manier zijn verzameld. Het is bijvoorbeeld prachtig dat SOVON een paar duizend waarnemers heeft voor een trekvogel atlas project. Er is echter wel een groot verschil tussen de 'top waarnemers' en de rest. Het resultaat zal zijn dat men woonplaatsen van Arend van Dijk en Rob Bijlsma bij sommige soorten zoals duinpieper, oeverpieper, grote gele kwikstaart en strandleuwerik zonder enige moeite in het verspreidingskaartje kan herkennen; niet iedereen ziet of hoort dergelijke vogels bij bosjes in het binnenland overtrekken.

Konklusies

Het is duidelijk dat ik de kritiek van Klaas maar voor een deel op zijn plaats vind. Binnen de mogelijkheden die er waren hebben we geprobeerd er iets moois van te maken. Zou het boek vijf jaar later zijn geschreven, dan was het waarschijnlijk een beter boek geworden. Het gebruik van een tekstverwerker had ons tijd kunnen schelen gezien de mogelijkheden om in een handomdraai de tekst waar dan ook te wijzigen. De komputer zoekt voor je in no time "tabel 112" of "Smient" op; literatuurlijsten en registers zijn sneller te maken. Er zijn nu veel meer basisgegevens, hoewel ook nu de mensen niet staan te dringen om huiszwaluwnesten te tellen, laat staan stijfkopknobbelzwanen.

Het lijkt me nuttig om te besluiten met een citaat van Mark Twain: de waarheid is heel breekbaar, ze kan makkelijk verjaagd en beteugeld worden, maar een goed vertelde leugen heeft het eeuwige leven.

De lezers houden tegoed: een artikel over vogelbiotoopbescherming in de provincie.

adres van de schrijver:
Lützelsteinerweg 48
Berlin 33 BRD